

УДК 657.411

УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Багрій К. Л., к. е. н., доцент

Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

В статье рассматриваются управленческие аспекты учета собственного капитала предприятия и предложения по совершенствованию управленческого учета собственного капитала, которые обеспечат получение необходимой информации для нужд управления.

Ключевые слова: *собственный капитал, учет, управление, актив, методика, предприятие, прибыль.*

The article deals with management aspects of equity accounting entity and proposals to improve the management accounting equity will ensure obtaining the necessary information for the purposes of management.

Key words: *equity, accounting, management, asset method, enterprise profit.*

Постановка проблеми. За умов реформування відносин власності особливого значення набуває дослідження процесів фінансування господарської діяльності акціонерних товариств, оскільки основною вимогою ринкових відносин є фінансування підприємств. Основним джерелом, де акумулюється та систематизується необхідна інформація, є бухгалтерський облік. Він відображає процес формування власності, обсяг прав власників акціонерних товариств, розподіл результатів їх діяльності, тобто інформацію про формування та використання власного капіталу як фінансової основи діяльності акціонерних товариств. Тому на сучасному етапі розвитку ринкових відносин актуального значення набуває дослідження обліку власного капіталу акціонерних товариств як нового об'єкта вітчизняної облікової системи.

Наявність капіталу є умовою створення та розвитку бізнесу. Підприємство, що відокремлено від інших здійснює господарську діяльність, повинно володіти капіталом. Структура і динаміка власного капіталу є найсуттєвішим показником, що визначає фінансовий стан підприємства.

Структурна перебудова промисловості, відкриття внутрішнього вітчизняного ринку для зарубіжних товаровиробників впливають на структуру власного капіталу підприємств різних організаційно-правових форм. Важливе місце у стратегії підприємства займають формування, використання і управління власним капіталом. Метою формування капіталу підприємства є придбання необхідних активів та оптимізація структури капіталу з позицій забезпечення умов ефективного його використання.

Аналіз останніх досліджень публікацій. Проблеми обліку формування та змін власного капіталу досліджуються в працях провідних учених-економістів. Серед іноземних учених, які здійснили внесок у вдосконалення обліку власного капіталу на різних історичних етапах, слід назвати таких: Ж. Андре, Н. де Анастасіо, В.Е. Ануфрієв, Л. Батардон, Ф. Беста, П. Герстнер, Ж. Дюмарше, Н. Литньова, Ф. Ляйтнер, М. Медведєв, Л. Пачолі, В. Рігер, Ж. Ришар. Із вітчизняних науковців слід назвати: М. Алексєнко, Ф. Бутинець, М. Мосійчук, Н. Прокопенко, Ф. Поклонський, С. Пігель, Н. Ткаченко, В. Сопко та інші.

Постановка завдання. За ринкових умов господарювання, коли господарська діяльність підприємства і його розвиток здійснюються на принципах самофінансування, а через нестачу власних фінансових ресурсів – за рахунок позичкових коштів, важливо дати обліково-аналітичну оцінку фінансової незалежності підприємства від зовнішніх джерел. Тому потребує удосконалення методологія і організація обліку власного капіталу особливо на рівні підприємства як первинної ланки економічної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існування різних форм власності, розширення господарської діяльності підприємств, нові підходи до технологічного процесу, зокрема раціональне використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, державне регулювання діяльності підприємств відповідно до чинного законодавства, а також підвищення освітнього рівня управлінців за останні десятиріччя призвели до того, що впровадження управлінського обліку на підприємствах є необхідною передумовою їх успішної роботи в ринкових умовах господарювання.

Власникам необхідна достовірна інформація про капітал підприємства для прийняття ефективних рішень. Це стосується прийняття рішень при вкладенні коштів у цінні папери, закупівлі сировини і матеріалів, ефективного використання їх у виробництві, а також і розподіл прибутків.

У сучасних умовах процес управління підприємствами зумовлюється їх господарською та фінансовою самостійністю.

Господарська самостійність полягає у можливостях вибору організаційної форми підприємства, виду діяльності, партнерів по бізнесу, визначенні ринків збуту продукції (товарів, робіт) тощо. Фінансова

самостійність підприємства полягає в самофінансуванні, формуванні фінансової стратегії, політики ціноутворення тощо.

Виходячи з цього ускладнюються й завдання, що постають перед системою бухгалтерського обліку. Ведення управлінського обліку на підприємстві сприяє вдосконаленню всього процесу управління підприємством, що призводить до одержання максимальних прибутків при мінімальних витратах. Щодо визначення поняття “управлінський облік” ми дотримуємось поглядів Ф. Бутинця та інших [2] і під ним розуміємо: “процес виявлення, вимірювання, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та передачі інформації, що використовується управлінською ланкою для планування, оцінки та контролю всередині підприємства”.

Основними завданнями управлінського обліку, на думку проф. Ф. Бутинця, є такі:

1. Збір, обробка, узагальнення, зберігання та передача необхідної інформації для оперативного управління підприємством та прийняття ефективних управлінських рішень для оптимізації процесу управління шляхом регулювання структури активів та пасивів підприємства. При цьому аналізується робота підприємства за центрами відповідальності з погляду прибутку, рентабельності, собівартості, капітальних інвестицій тощо.

2. Перевірка законності та доцільності господарських операцій, забезпечення збереження господарських засобів та коштів, ефективне використання майна підприємства.

3. Визначення підсумків господарської діяльності та оцінка ефективності діяльності підприємства в розрізі реалізованих виробів, центрів відповідальності, управлінських і технологічних рішень. При цьому потрібно проводити порівняння загального фінансового результату за даними фінансового обліку з даними управлінського обліку з метою контролю за маркетинговою діяльністю.

4. Складання внутрішніх звітів, інформація яких призначена для власників, керівників (менеджерів) та інших внутрішніх користувачів бухгалтерської інформації. Зміст звітів може змінюватися залежно від їх цільового призначення і посади управлінця, для якого вони призначені [2, с. 12-13].

При розгляді управлінського обліку складових власного капіталу слід відзначити, що питання щодо управлінського обліку власного капіталу недостатньо висвітлені в навчальній літературі, можна зробити висновок про те, що питання щодо управління структурою власного капіталу підприємства розглянуто на достатньому рівні лише проф. Ф. Бутинцем, доц. Т. Давидюк та ін. [2].

Встановлено, що в сучасних умовах для успішного ведення господарської діяльності необхідно проводити аналіз, заснований на співвідношенні “витрати – обсяг – прибуток”, тобто застосовувати методи системного дослідження з метою визначення:

- обсягу реалізації всіх видів продукції, який забезпечує відшкодування всіх витрат і одержання прогнозованого (бажаного) прибутку;
- величини прибутку при певному обсязі реалізації продукції;
- впливу змінення величини витрат, обсягу і цін реалізації на прибуток підприємства;
- раціональної структури витрат на одиницю виробленої продукції.

Розроблена методика дозволяє здійснювати аналіз цих процесів на основі розрахунку точки безбитковості – мінімального обсягу реалізації товару, при якому доходи економічної системи (підприємства) дорівнюють його витратам, тобто підприємство покриває всі свої витрати на виробництво і збут товару.

У процесі управління складовими власного капіталу постає проблема складання внутрішньої бухгалтерської звітності, яка відповідно і буде слугувати джерелом інформації при прийнятті управлінських рішень. Ці питання розглядаються такими авторами як проф. Ф. Бутинець [2], проф. В. Івашкевич [4], В. Касьянова, С. Колесников [5], А. Шереметом [6].

При веденні обліку власного капіталу актуальною залишається проблема щодо формування власних фінансових ресурсів. Наявність такої інформації забезпечує можливість залучення власних фінансових ресурсів з різного роду джерел у відповідності до потреб його розвитку в майбутньому. Це дозволить сформувати необхідний рівень самофінансування виробничого розвитку підприємства.

З метою управління обліковою інформацією використовується для:

- аналізу формування власних фінансових ресурсів підприємства з метою виявлення їх потенціалу і його відповідність темпам розвитку підприємства;
- визначення загальної потреби у власних фінансових ресурсах;
- оцінки вартості залучення власного капіталу з різних джерел;
- забезпечення максимального обсягу залучення власних фінансових ресурсів за рахунок внутрішніх джерел;
- забезпечення необхідного обсягу залучення власних фінансових ресурсів із зовнішніх джерел;
- оптимізації співвідношення внутрішніх і зовнішніх джерел формування власних фінансових ресурсів.

Для управління власним капіталом на стадії створення нового підприємства необхідна облікова інформація про засновників, їх частку в сукупному капіталі та її отримання у формі матеріальних

цінностей, нематеріальних активів та коштів. У подальшому необхідні бухгалтерські дані про збільшення первинного капіталу за рахунок надходження нових вкладень, формування резервного капіталу в результаті розподілу прибутку, а також про зменшення статутного капіталу при вибутті учасників, вилучення засобів з певних причин.

Джерелами даних для управління власним капіталом є дані аналітичних рахунків, які відкриваються до рахунків 40-46 класу 4 “Власний капітал та забезпечення зобов’язань”.

Ефективність діяльності підприємств нафтовидобувної промисловості залежить не тільки від обсягу і складу його активів, але й від фінансової структури інвестованого в них капіталу. Фінансова структура капіталу – це співвідношення власного і залученого капіталу, які використовуються підприємством у процесі господарської діяльності.

Враховуючи те, що при формуванні активів підприємства використовуються власні і залучені джерела засобів, необхідно проводити оцінку ліквідності та платоспроможності підприємства.

На співвідношення власного і залученого капіталу впливають фактори, зумовлені внутрішніми і зовнішніми умовами діяльності господарюючого суб’єкта, зокрема, різниця величин відсоткових ставок за кредит і ставок на дивіденди. Якщо відсоткові ставки менші ставок на дивіденди, то потрібно збільшити частку залученого капіталу. За умов розширення або скорочення діяльності господарюючого суб’єкта змінюється співвідношення власного і залученого капіталу.

Управління необоротними і оборотними активами та їх джерелами утворення здійснюється одночасно. Тому від управлінських рішень щодо придбання засобів і предметів праці або реалізації готової продукції, регулювання розміру дебіторської заборгованості залежить розмір капіталу підприємства і співвідношення між капіталом, що належить власникам підприємства, і його зобов’язаннями.

Облік повинен забезпечити управлінців інформацією про доцільність отримання кредиту або позики, що призводить до збільшення поточних або довгострокових зобов’язань.

Важливим напрямом обліку власного капіталу є політика управління прибутком. На думку І. Бланка [1, с. 444] – це складова загальної політики управління створенням власних фінансових ресурсів, що полягає в забезпеченні формування достатнього розміру прибутку і ефективного розподілу за напрямками використання.

Бутинець Ф., Давидюк Т. та ін. [2, с. 334] зазначають, що основною метою визначення потреби в капіталі є забезпечення залучення фінансових ресурсів, необхідних для формування активів підприємства.

Тому використовуються два методи:

1) прямий метод розрахунків загальної потреби в капіталі ґрунтується на визначенні необхідної суми активів, які дозволяють новому підприємству розпочати господарську діяльність. Цей метод розрахунку полягає в тому, що загальна сума активів дорівнює загальній сумі інвестованого капіталу;

2) непрямий метод розрахунку загальної потреби в капіталі ґрунтується на визначенні розміру капіталу, який використовується в розрахунку на одиницю виготовленої продукції [2, с. 334].

Статутний капітал займає центральне місце у складі власного капіталу, він виступає основним і, як правило, єдиним джерелом фінансування на момент створення підприємства. Статутний капітал є початковою сумою засобів засновників, необхідною для функціонування підприємства, і відображає закріплене у статуті підприємства право на ведення власної підприємницької діяльності [2, с. 335].

З погляду інтересів власників підприємства важливо, якими видами майна забезпечений власний капітал (зокрема, статутний капітал) на момент складання фінансової звітності. На дату реєстрації підприємства власники можуть вносити до статутного капіталу різні види майна – основні засоби, нематеріальні активи, кошти, тощо. У результаті здійснення операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємство залучає до свого обігу позикові засоби, за рахунок яких купується додаткове майно. Крім того, активи, сформовані за рахунок вкладень власників у вигляді статутного капіталу, можуть вибувати з фактичного обігу підприємства через моральний або фізичний знос, в результаті виробничого використання та з інших причин. Як наслідок, через певний час початкова матеріально-речова основа статутного капіталу, як правило, змінюється. За даними фінансової звітності можна встановити лише вартісне співвідношення статутного капіталу довгостроково використовуваних нематеріальних активів або оборотних засобів.

Дані управлінського обліку власного капіталу можуть надати несподівані результати для управлінців. Наприклад, на підприємстві, яке функціонує протягом тривалого проміжку часу, може виявитися, що засоби статутного капіталу, які спочатку вкладені в основні засоби, через повний знос і вибуття останніх, придбання нових основних засобів за рахунок довгострокових кредитів або прибутку, вже повністю фінансують тільки оборотні активи. Або, навпаки, спочатку сформований у вигляді внесків грошових коштів статутний капітал, у результаті проведеної фінансової політики через деякий проміжок часу може бути реально забезпечений різними видами основних засобів і нематеріальних активів. У більшості випадків статутний капітал буває забезпечений як основними, так і оборотними видами активів.

Щодо управління структурою власного капіталу, то якраз оптимальне співвідношення між статутним капіталом, додатковим капіталом, резервним капіталом та нерозподіленим прибутком дає можливість правильно використовувати власні кошти підприємства.

Поряд із статутним капіталом до власного капіталу належать додатковий капітал, який відображає суму дооцінки основних засобів, об'єктів капітального будівництва та інших матеріальних об'єктів майна підприємства з терміном корисного використання більше року, що проводиться у встановленому порядку, а також суму, отриману понад номінальну вартість розміщених акцій (емісійний дохід акціонерного товариства). У частині дооцінки необоротних активів додатковий капітал може формуватись штучно. Напрями використання цього джерела засобів включають: погашення вартості необоротних активів у результаті їх переоцінки; збільшення статутного капіталу; перерозподіл між учасниками підприємства [2, с. 336].

Резервний капітал створюється підприємствами в обов'язковому порядку для найбільш ризикових видів діяльності та організаційно-правових форм власності. Створення резервного капіталу на підприємствах нафтовидобувної промисловості передбачає забезпечення додаткових заходів захисту від наслідків збитків. Формування резервного капіталу здійснюється шляхом обов'язкових щорічних відрахувань до досягнення ним встановленого розміру.

Ф. Бутинець та ін. [2] вважають, що основним завданням управління прибутком є оптимізація його розподілу у звітному і майбутніх періодах. Розподіл прибутку повинен забезпечувати одночасно гармонізацію інтересів власників з інтересами держави та персоналу підприємства [3, с. 513].

Управління прибутком потребує формування систематизованого переліку об'єктів управління. До них належать: управління формуванням прибутку та управління розподілом і використанням прибутку.

Система управління пов'язана із загальною системою управління підприємством, тому що прийняття управлінських рішень у сфері діяльності підприємства прямо або опосередковано впливає на рівень прибутку. Управління прибутком передбачає наявність комплексної системи дій для забезпечення розробки взаємопов'язаних управлінських рішень.

Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) відображає інформацію про наявність і рух сум нерозподіленого прибутку або непокритого збитку підприємства. Частина прибутку звітного року за підсумками бухгалтерської звітності може бути спрямована на виплату доходів засновникам підприємства, покриття збитків минулих років та ін. Прибуток, що залишився після перерозподілу, представляє собою реінвестування прибутку в активи підприємства.

Івашкевич В. пропонує для прийняття управлінських рішень щодо прибутку проводити факторний аналіз його величини. Він дозволяє визначити ступінь впливу на прибуток від реалізації продукції обсягу продаж, структури продукції, цін збуту продукції і послуг, цін на сировину і матеріали, тарифів на електричну та теплову енергію, на перевезення вантажів, вплив рівня витрат матеріальних і трудових ресурсів [4, с. 508].

Облік дає можливість отримати інформацію про рух необоротних активів, виробничих запасів, надходження та витрачання коштів, стан дебіторської та кредиторської заборгованості, витрати на виробництво та доходи від усіх видів діяльності, обґрунтувати поточні та перспективні управлінські рішення, що приймаються при формуванні виробничої та комерційної політики підприємства.

Облік власного капіталу забезпечує інформацією про операційну діяльність, фінансову діяльність (зміни у складі власного капіталу, і поточних і довгострокових зобов'язань підприємства), при цьому об'єднуючи функції управління – облік, планування, координацію, контроль, аналіз, прийняття рішень.

Враховуючи, що одержання прибутку є основною метою діяльності комерційного підприємства і забезпечує інтереси власників (засновників, акціонерів), це визначає необхідність ефективного та безперервного управління ним.

Підготовка управлінського рішення щодо формування, розподілу та використання прибутку повинна враховувати альтернативні можливості. За наявності альтернативних проектів управлінських рішень їх вибір для реалізації повинен ґрунтуватися на системі критеріїв, які визначають політику управління прибутком нафтовидобувних підприємств.

Складність управління власним капіталом полягає в тому, що в процесі поточної діяльності відбуваються безперервні зміни, пов'язані зі збільшенням або зменшенням як його загальної величини, так і його окремих складових. Основними критеріями оптимізації структури капіталу є: прийнятний рівень доходності і ризику в діяльності підприємства; мінімізація середньозваженої вартості капіталу підприємства; максимізація ринкової вартості підприємства. Кожне підприємство нафтовидобувної промисловості повинно самостійно обирати критерії оптимізації структури капіталу.

Висновки. Отже, запропоновані пропозиції з удосконалення управлінського обліку власного капіталу забезпечують отримання необхідної інформації для потреб управління.

Література

1. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента / И.А. Бланк. Т. 2. – К.: Ника-Центр, 1999. – 512 с.
2. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський управлінський облік: [підручник для студентів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» вищих навчальних закладів] / [Бутинець Ф.Ф., Давидок Т.В., Малюга

- Н.М., Чижевська Л.В.] / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця; 2-е вид., перероб. і доп. – Житомир: ПП «Рута», 2002. – 480 с.
3. Бухгалтерський фінансовий облік: [підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів] / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – 5-е вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2003. – 726 с.
  4. Ивашкевич В.Б. Бухгалтерский управленческий учёт: [учеб. для вузов] / В.Б. Ивашкевич. – М.: Юристъ, 2003. – 618 с.
  5. Управленческий учёт по формуле “три в одном” / Касьянова Г.Ю., Колесников С.Н. – М.: Издательско-консультационная компания «Статус-Кво 97», 1999. – 328 с.
  6. Управленческий учёт: [учебное пособие] / Под редакцией А.Д. Шеремета. – М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2000. – 512 с.